

IRODALOM.

Comenius Amos János élete, pædagogiai és egyéb irodalmi munkássága.
Írta dr. **Iványi Ede** áll. főgimn. tanár. Budapest, Lampel 1907. (Néptanítók könyvtára 29—31. f.)

Comenius, a reneszanszkori iskolaügy utolsó, mondhatnám pietista reformátora, bár közvetlenül nem nagy hatással volt az iskola ügyére,¹ még mai napság is egyike a legáltalánosabb és legkedveltebb neveknek. Hozzánk, magyarokhoz az is szorosabban fűzi nevét, hogy 1650-ben meghívták a fárospataki iskolához.

Mióta 1891-ben, halálának három százados évfordulójára Berlinben megalakult a «Comenius-Társaság», pædagogusunk életére és működésére vonatkozó számos új adatot gyűjtöttek össze, úgy hogy ma nap már életrajza részletesen megírható, méltatása, érdemei tisztán állanak előttünk. Külföldön egész irodalom támadt róla, nálunk ellenben, mint szerzőnk említi, alig jelent meg számottevő munka.

E hiányt akarja Iványi Ede dr. eltüntetni, hogy «lehetőleg ki-merítő életrajzát megírja eredeti munkái alapján és az eddig felkutatott összes adatok fölhasználásával, de úgy hogy ezen adatokat szerves egészbe foglalja össze.» (Előszó 5. l.) A könyvnek minden egyes lapján letükröződik, hogy a szerző rajong Comeniusért, ismeri életének minden részletét s nagyon jó hatással van az olvasóra, hogy Comenius műveinek bő tartalmát saját összeállításában, saját tanulmányozása alapján adja. A mű teljessége ellen nem lehet kifogásunk; a kép melyet Comenius működéséről saját munkái alapján rajzol, teljes és tárgyilagos. Nem is végzett nagyon nehéz munkát. Rendelkezésére állott egy oly munka, mely «adatainak teljessége és alapossága miatt a külföldön is méltó feltűnést keltett,» s ez Kvac sala János dr.-nak, volt pozsonyi ág. ev. lyceumi, jelenleg dorpat-juriewi egyetemi tanárnak, tehát idegenbe szakadt magyar tudósnek kötete, melyet még pozsonyi tanárkodása alatt írt.²

¹ L. Kármán Mór egyetemi előadásait.

² Johann Amos Comenius. Sein Leben und seine Schriften von dr. Johann Kvac sala, Professor am ev. Lyceum in Pressburg, Berlin, Leipzig,

Nagy munka Comenius munkáinak áttanulmányozása. Mintegy 140 művet írt, melyek általában a pädagogia, a filozófia és a gyakorlati theologia köréből valók. Ránk nézve azonban nem mindegyiknek van egyforma értéke. Legjelentősebbek a *Janua linguarum reserata* és a *Didactica magna*. Comenius nagyságát, igazi jelentőségét ezen művek jelzik, pädagogiai felfogását, rendszerét ezek tolmácsolják leg-hűségesebben.

Iványi munkájának fogyatkozása abban van, hogy a kép, melyet Comeniusról rajzol, bár teljes, de szétfolyó; munkásságának elemzése, mely nagy pädagogiai tudást és éles ítéletet feltételez, hiányos s mindenáron úgy próbálja feltüntetni Comeniust, mint akinek pädagogiai elveire vezethetők vissza a mai pädagogia elvei és szentül meg van győződve, hogy Comenius «a külső természet utánzására alapítja pädagogiáját,» hogy ő valósította meg először azt az elvet, hogy «magukat a *dolgokat* kell tanítanunk és ahol ez nem lehetséges, képeket, szobrokat, utánzatokat vegyünk igénybe (szemléltetés)» 278. l. — azaz Iványi is, mint Comeniusnak megannyi magasztalója, azt hiszi, hogy Comenius a Januájában a realiakról oktatja ki az ifjúságot és nagy emfázissal citálja Dezső Lajos következő szavait: «Ha elgondoljuk, hogy Comenius e műve által a latin nyelvtanulás grammatikai nyűgét (!) vette le az emberiségről s a realismeretek után szemjázó korban egyúttal realismereteket is nyújtott: akkor megfoghatóvá lesz előttünk, miért részesült oly nagy tetszésben e mű. Előzői a latin nyelv homályos szemüvegén át tanították a realismereteket (antik humanitas); Comenius a realismeretekkel illusztrálva tanítá a latint (modern humanitas).»

Pedig aki tárgyilagos szemmel vizsgálja a Januát és társait, könnyen átláthatja, hogy pl. *Murmellius*-nak, a német humanizmus legügyesebb verselőjének *Pappa puerorum esui et usui dedicata* (1513.) c. művecskéjéhez képest, mely 50 év alatt mintegy 32 kiadást ért, Comenius Januája csak javított és bővített kiadásnak tetszik; új módszert, új szellemet alig láthatunk benne. A *furor grammaticus* csak úgy dühöngött ezután is, mint Comenius előtt s a főcélja Comeniusnak nem a realiak tanítása, hanem a latin nyelv könnyebb megtanulása volt. S utóvégre ehhez a «könnyűséghez» is sok szó férhet. Mily borzasztó memorizáló munka szükséges a Janna megtanulására, amelyben 8000 szó 1000 mondatban és 100 fejezetben van összeszorítva! Minden fejezetben új meg új tárgyi kör van feldolgozva, ismétlésre, összefoglalásra sehol alkalom nem nyílik. Micsoda erőfeszítése kell arra

Wien. Verlag v. Julius Klinkhardt. 1892. (Hozzájárult ujabban a *Monumenta Germaniæ Pädagogica* két Comenius-kötete.)

az agynak, hogy ilyenféle mondatok óriási halmazát elsajátítsa: 551: Pavimentum sistuca pavitum, seu sistucatum, et pavicula, complanatum, aut tessellatum est; laquear, seu lacunar, tabulatum, idque vel segmentatum, vel scalpturatum, vel fornicatum.*

Maga Comenius is érezte, hogy ily rengeteg anyagnak elsajátítása nehézségekbe ütközik; azért ír hozzá egy Vestibulumot, amely azonban ép oly száraz, mint a Janua. Sőt a 172. lapon olvassuk, hogy Comenius próbát tett a Janua dramatizálásával is, melynek szükségessége hangos bizonyíték a Janua tökéletlensége mellett. Iványi azonban ezt nem akarja észrevenni s a Janua ismertetésével minden gondja arra irányul, hogy a mű eredetiségét, vagy legalább önállóságát megmentse Comenius elődeivel szemben, akikre művében hivatkozik is. (44. sk. lapokon.) Pedig az eszme nem volt új; Scaliger, Lipsius már célszerűbb módszerekkel léptek fel, s maga Comenius egy spanyol jezsuitának, Batheus Vilmosnak Januáját akarja átdolgozni (reserata.)

Ami a szemléltetés kérdését illeti, Iványi az *Orbis Pictus* tárgyalásánál a 169. lapon megemlíti, hogy a «legtöbb német pädagogus» nincs elragadtatva Comenius módszerétől, hisz olyan tárgyakat is képekben mutat be, amelyek mindennap láthatók. Iványi védekezése nem egészen találja a szeget, midőn azt hozza fel, hogy az eddig nem látott tárgyat a képen csak úgy ismerheti fel a növendék, ha előbb oly tárgyakat is látott képen, melyeket természetből ismer. Meg kellett volna említenie, hogy az *Orbis Pictus* tagadhatatlan nagy érdemei mellett, azzal a nagyon végzetes következással járt, hogy rossz, fogyatékos és művészietlen képei feleslegessé tették a szabad természet szemléltetését; az iskola századokon keresztül az *Orbis Pictus* homályos képein tanította a tárgyakat (res), a világot. Hogy erről Comenius nem tehetett, az igaz, de hát ekkor nem szabad hatását túlbecsülni. (Schiller, Willmann.)

Csodálom Iványitól, hogy nem veszi észre, nem tárgyalja Comenius fanatikus felfogását a klasszikusokról. Azt kívánja ü. i., hogy az iskolában a szentírás olvasása legyen az A. és O., a klasszikusok erkölcsi felfogásukra való tekintetből számüzendők; legfeljebb a moralisták, Seneca, Epiktetos, Platon nyernek kegyelmet. Később a *Novissima lingu. meth.* 17. fejezetében enged e merev felfogásból, s általában ajánlja a latin írók olvasását és utánzását. Gyakorlati tanításra szánt műveiben a latin nyelv megtanulására szerkesztett mondatokat úgy alkotta meg tárgyi körök szerint, hogy nemcsak az összes nyelvtani szabályokra szolgáljanak példakul, hanem műve «veteményés

* Iványi, 47. lap.

kertje legyen az összes tudományoknak és művészeteknek», s így a klasszikusokra nincs is szükség.

Hányagnak tartom, hogy Iványi nem tünteti fel Comeniusnak és elődeinek felfogását a klasszikus korról. A középkor az ó-kor szellemi kincseit oly birtoknak, örökségnek tekintette, mellyel kereskednie kell, mely az új alkotásnál nem mellőzhető; a klasszikusok voltak a műveltség forrásai, az új irodalom csak folytatása volt az antiknak. Az új felfogás azonban a klasszikus világot mintegy visszatolta a távol múltba. A régiek műveiben az elmúlt idők sajátos és nagyszerű emberi alkotmányát látta, melyet szemlélni és utánozni, de nem tovaszóni kell. Az antik irodalom csak eszköze, tárháza az emberi ész megnyilatkozásának, melyet magasabb ideálisabb célra kell szegődtetni.* Az antik érzületet felváltotta a keresztény hit bensősége; Comeniusnál is, mint Guarino, Vittorino, Pico, Traversari-nál a keresztény tökéletességre való törekvés volt a vezető motívum. Luther mondja: Nihil aliud esse theologiam, nisi grammaticam in spiritus sancti verbis occupatam, *Sturm* eszménye a sapiens atque eloquens pietas, de *Comenius* az, ki határozottan azt tűzi célul, hogy a tanulás célja: készület az örökkévalóságra az istentisztelet (religio), a tiszta erkölcsök (virtus), és a dolgok ismeretén és a kifejezés képességén alapuló eruditio által.

Tagadhatatlanabban szerencsésebb és gyümölcsözőbb vala Comenius elméleti munkássága. A *Didactica Magna* oly teljességgel és rendszeres előadásban tárgyalja a nevelés és oktatás összes kérdéseit, mint egy más mű sem, melyet a nevelésről a XVIII. századig írtak. Pedig rengeteg sokat írtak.

A *Didactica Magna*-nak, Comenius főművének tárgyalása nem igen elégt ki. Két helyen is foglalkozik vele Iványi, először a cseh kiadásról, másodsor a latin nyelvű kiadásról szólóban, de sehol sem ad behatóbb méltatást.

Általában a szerző nem szerencsés a szerkesztésben és jellemzésben. Mikor Comeniusnak valamelyik munkáját ismerteti, paragrafusok szerint kivonatolja tartalmát, száraz egyhangúsággal és az összefoglalás ereje nélkül. Könyvek tartalmát nem lehet ily módon megértetni. Tudni kell a csoportosításnak, összevonásnak, kiemelésnek, színezésnek a módját, a szempontok variációját. Csak ekként remélhető, hogy oly könnyen egymásba folyó anyagok (mint Comenius műveinek foglalatai) el nem mosódnak. A *Did. Magna*n kívül felhozható például a 249. lap, ahol a szerző a *Gentis Felicitas* tartalmáról hét egymás után következő sorban azt írja: «Ezek után ... Erre ...

* Willmann, *Didaktik*. 5. §.

Erre. Az összefoglaló képesség hiánya leginkább a VIII. fejezetben nyilvánul. (Visszapillantás). Itt volna a helyén a lényegét kiemelő áttekintés, a markáns vonásokat kiragadó jellemzés. Amit azonban a szerző ad, nem igen emelkedik felül bármely lexikon idevágó cikkénél.

A szerző egy-két állítását sem hagyhatom szó nélkül. Egyik helyen, egész találóan azt írja, hogy Comenius összes művein egy alapgondolat huzódik végig: az emberi nem boldogítása nevelés által; a nevelés célja nem más, mint a gyermeknek igazán emberré nevelése. De azután így folytatja: «E tekintetben tehát Comenius is, mint a középkor humanistái és a hitújítók, ama humanizmus alapján áll, melynek célja bizonyos meghatározott pályára való előkészítés volt.» (271. l.) Mindenki láthatja, hogy e két mondat ellentmond egymásnak.

Azt is különösnek találom, hogy Iványi szerint «Comenius a nevelés céljának meghatározásánál a pædagogiai *rationalismus* alapján áll.» (273. l.) Ő, aki az ember célját abban látja, hogy Istennel, a minden tökéletesség, dicsőség és boldogság teljességével egyesülvén, vele a legnagyobb dicsőségben és boldogságban örökké éljen.» (272. l.) Úgy látszik, Iványi nincs tisztában a racionalizmus fogalmával.*

Iványi könyvének eme lényeges fogyatkozásai mellett azonban megvan az a jó tulajdonsága, hogy telve lelkesedéssel hőse iránt figyelmét mindarra kiterjeszti, ami életére s munkásságára vonatkozik, a legapróbb vonatkozásokat is tárgyalja és bő irodalmi apparatussal irta meg könyvét.

Ám mélyebb pædagogiai és filozófiai betekintés híján, műve csak kisebb részben valósította meg kitűzött célját. Comeniust megismerjük előadásában, de értékét a gondolkodás történetében, helyét a pædagogiai törekvésekben nem látjuk.

Bihari Ferenc.

* Még néhány tárgyi hiba akad a könyvben. A 169. lapon Gæthe «Aus meinem Leben» című művét *költeménynek* mondja; a 280. lapon azt állítja a szerző, hogy Pestalozzi «Wie Gertrud stb.» cz. műve «csupán *gyöngye visszfénye* Comenius munkájának; a 281. lapon pedig ezt olvassuk: «Verulami Baco realizmusát Montaigne ültette át az iskolába» (Tudva van, hogy 1. Montaigne 1592-ben halt meg; 2. a De dign. (angolul) 1605-ben, a Nov. Org. pedig 1620-ban jelent meg először, 3. Montaigne gondolatai a XVI., sőt a XVII. században semminemű hatással sem voltak a nyilvános iskolázatásra.

Szerk.